

ХРОНІКА НАУКОВОГО ЖИТТЯ

Олександр ДОБРЖАНСЬКИЙ (Чернівці),
Василь МАРЧУК (Івано-Франківськ)

ПРОФЕСОР ВАСИЛЬ БОТУШАНСЬКИЙ – ДОСЛІДНИК ІСТОРІЇ БУКОВИНИ

У Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича на факультеті історії, політології та міжнародних відносин наприкінці грудня 2015 р. відзначено 80-річний ювілей українського історика, доктора історичних наук, професора Василя Ботушанського.

Науковцям Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника вчений відомий із середини 90-х років минулого століття, коли у прикарпатських істориків гостро постало питання збільшення кількості науково-педагогічних кадрів з науковими ступенями. З Івано-Франківська, Коломиї вервечкою потяглися у Чернівці більше десятка молодих дисертантів. Оскільки у Прикарпатському національному університеті спецради по захисту дисертацій з історичних наук ще не було (її відкрили лише у 2003 р.), наукові роботи обговорювалися і захищалися у Чернівецькому університеті. Зазвичай попередній захист дисертацій проходив на кафедрі історії України, яку впродовж 15 років очолював В. Ботушанський. І слід віддати належне науковцям цієї кафедри, і тодішньому її завідувачу зокрема, адже чернівецькі вчені надавали суттєву науково-консультативну допомогу прикарпатським історикам (В. Бурдуланюку, А. Корольку, С. Борчуку, С. Адамовичу, Б. Хруслову, О. Жерноклеєву, Б. Савчуку, В. Марчуку, Л. Шологон, Р. Гарату, Ю. Плекану та ін.). Позитивно, що закладені у 1990-х – першій половині 2000-х рр. міцні основи наукової співпраці діють і нині.

Василь Мефодійович Ботушанський народився 31 грудня 1935 р. в с. Оселівка (кол. Кишло-Неджимове, тур.) Кельменецького р-ну (кол. Хотинського повіту) Чернівецької обл. (тоді перебувала під Румунією) у багатодітній родині середнього достатку. До школи у перший клас майбутній вчений пішов ще при румунській окупаційній владі, восени 1943 р., у квітні – травні 1944 р. – у перший клас уже радянської школи, з осені того ж 1944 р. – знову (уже втретє) у перший клас Оселівської початкової (з 1949 р. – 7-річної) школи.

У третьому класі Василь Мефодієвич навчання мусив перервати. Аби не померти з голоду, в 1947 р. батько Мефодій Федорович (глибока йому синівська вдячність і світла пам'ять) відвіз сина у Галичину, у с. Делієве тодішнього Жовтневого (нині Тисменицького) р-ну Станіславської (нині Івано-Франківської) обл. Упродовж 1947–1948 рр. малий Василько перебував у наймах за харчі у місцевої жительки Ганки (Ганни) Дурчак. Оскільки 11–12 річний Василько своїми дитячими очима, нехай і в мініатюрі, мав можливість споглядати життя людей одного галицького села, учні попросили його згадати, що запам'яталося йому з тих тривожних років.

Василь Мефодієвич пригадує, на його думку, найсуттєвіше: *“Господарка не раз тихо скаржилася: “Московські гранати розірвали чоловіка і сина”. Під час виборів ніхто не хотів іти голосувати навіть якщо солдати приходили з скриньками (урнами) і давали до рук бюлетені. Казали: “Ми вам поможемо щось по господарству, лиш проголосуйте”. Помагають. Молотять на току ціпами 10–15 хв. “Ну що, проголосуете?” Не проголосували.*

У розмовах між собою хазайка з сусідками чи вдома з великою неприязню вимовляла слова: “совіти”, “колгоспи”, однак з пошаною вимовляли слова “Наш Степан”. Не знав тоді хто він. Або таке тихо сказане повідомлення: “Цієї ночі біля церкви “виросла” козацька могила, але совіти вдень розкопали її і розкидали. Пізніше дізнався, що насипом таких могил люди вишановували загиблих воїнів УПА (як колись козаки).

Доводилося не раз бачити і самих вояків УПА, яких місцеві люди називали “наші хлопці”. Одного теплого осіннього вечора на подвір'я господині привезено і скинуто велику купу не облуплених ще кукурудзяних початків. Зібралися жінки, дівчата, гуртом “обирають” ті початки. Коли стемніло, звідкілясь з'явилось, можливо, 5–6 чоловіків у цивільному зі зброєю, вітаються, всі знайомі. Сідають, помагають, розмовляють про життєві справи і нічого про

щось “збройне”. Потім дівчата починають співати, жінки підхоплюють, а потім і “домашні воїни”. Вперше чув такі гарні, мелодійні, задушевні українські пісні, які запам’яталися на все життя. Особливо така:

Повіяв вітер степовий,
Трава ся похилила,
Він впав, як той сухий листок,
Сира земля накрила.

А при останніх словах, “що десь там ворон кричє” і “Вставай, козаче молодий, Твоя дівчина плаче” мимоволі на очі наверталися сльози.

А скільки співалося жартівливих пісень на зразок:

Ой служив я в пана, та й перше літо,
заслужив я в пана курочку за літо.
А то курка – шабатурка по садочку ходить та й ходить,
Куряточок водить та й водить.

А потім у такому ж порядку щороку заслужив гусочку, барана, теля і т.д. Це підтримувало людей у доброму гуморі, навіть, якщо співалося у трагікомічному дусі. Приміром, коли жінка питає чоловіка, де він її поховає, як вона помре, той у відповідь, жартуючи відповідав:

У фосі [канаві] мила,
У фосі мила,
У фосі уха-ха
Мила чорнобривая.

Співали подібні пісні і у хаті господині. У неї була на виданні дуже гарна дочка Маринка. Тож і восени і взимку ввечері не раз заходили “хлопи” у якийсь зеленій суконній одежі, у білих кучмах зі зброєю. Чоловік 4 – 5. Вітаючись, прикладали правицю до виска, пристукували каблук до каблука чобіт, не дуже голосно вигукували або “Слава Ісусу”, або “Слава Україні”. Розмовляли, співали, випивали. Малога “басараба” з хати відправляли надвір сторожувати, або в іншу кімнату. Але поводитися з Маринкою чемно”.

Нерідко Василько з таким самим бесарабом, як і він, Семком (Семеном) Романюком (походив з Бочківців або з Грозинців Хотинського району і також за харчі, рятуючись від голоду, наймався у сусідів Василя та Іллі Хребтиків) пасли худобу далеко від села, спостерігали такі ситуації, – йде група “хлопів” зі зброєю, речовими мішками за плечима з одного лісу в інший. Через якийсь час надбігає група радянських солдатів, які бігають, шукають українських повстанців. Якщо є копиці сіна, вони довгими металевими пруттями “штрикають” із силою в кожному копицю по кілька разів.

Василь Мефодієвич згадує: “В одному лісі скраю стояли дві пусті хати. Там білі стіни були розписані (розоряпані гострими предметами) добірними взаємними погрозами написаними російською, а неподалік – українською мовами, як хто кого незабаром знищить (на сучасну мову – інформаційна війна). Час від часу чув розмови, що у такого-то хазяїна “совіти” у вікна в хату кинули гранати проти “наших хлопів”. Або у Бушовці (мабуть, у Більшівцях) на базарі виставили “совіти” забитих “наших хлопів” для впізнання, але ніхто з рідних не підійшов.

Ідучи одного разу по “гостинцю” з “путнею” до “студні” по воду, побачив на телефонних стовпах приклеєні папірці з буквами, надрукованими на машинці. Прочитав (умів читати) суть: “Хто вступить до колгоспу, буде висіти на гіляці”. Хазяйка накричала, щоб скоріше звідти забрався, бо буде біда. Справді, незабаром з’явилися радянські солдати, які великими ножами, мабуть, штиками здирали ті листівки.

У селі бачив багато спалених зруйнованих будинків, причому, видно, добротних. Спитав у хазяйки, чи тут такі страшні бої були. Відповіла приблизно так: “Ні, то “наші хлопів” повиганяли “пшеків”, щоб і ноги їх тут не було”. Нічого тоді не зрозумів. Правда, польський костел стояв цілий.

У ті польські будинки, що уцілили від знищення, невдовзі поселили бойків з гір. Хоча, ставлення місцевого населення до них було негативним.

Десь наприкінці 1947 р. чи на початку 1948 р. у село прибули вантажні машини і багато родин (можливо, 20) вивезли з села. У тому числі й сусідню родину, гарних хазяїв Хребтиків.

Коли прийшов до свого друга “басараба” Семка, не було ні Василя Хребтика, ні його брата Іллі, ні всієї родини, не було й Семика. Пізніше почали надходити від них листи з Караганди”.

Звичайно, малий Василько тоді мало що розумів, бо у східній бессарабській частині Чернівецької області українського націоналістичного руху тоді практично не було. Десь наприкінці березня 1948 р. батько Мефодій забрав Василька додому, і він знову пішов у третій клас, догнавши свого молодшого брата Семена, з яким надалі вчився разом.

Василько, як і кілька мільйонів бессарабців, східняків-українців, росіян, молдаван, навічно залишився вдячним добрій жінці Ганці (Ганні) Дуркач, яка врятувала його від голодної смерті. І варто усім пам'ятати, що якби не допомога Галичини, то офіційна (приблизна) цифра загиблих від голоду 1946–1947 рр. (понад 1 млн чол.) була б у декілька разів більшою за рахунок саме голодуючих Чернівецької, Ізмаїльської, Миколаївської, Сталінської (Донецької), Чернігівської, Запорізької, Вінницької, Дніпропетровської, Ворошиловградської (Луганської), Кам'янець-Подільської (Хмельницької), Полтавської, Харківської, Херсонської, Одеської областей УРСР, а також Воронежської, Курської, Орловської, Тамбовської областей РРФСР, Молдавської РСР. Образно кажучи, Галичина у тяжку годину по-людськи поділилася шматком хліба з мільйонами українців та представниками інших національностей.

Після закінчення Оселівської семирічки В.М. Ботушанський упродовж 1956–1961 рр. навчався у Хотинському і Чернівецькому педучилищах, у Чернівецькому державному університеті (далі – ЧДУ) на історичному факультеті (1956–1961 рр.). Упродовж 1961–1966 рр. майбутній вчений працював на Кельменеччині учителем історії, директором школи. Протягом 1967–1971 рр. Василь Мефодієвич навчався в аспірантурі при кафедрі історії СРСР і УРСР Чернівецького державного університету. З 1969 р. В. Ботушанський – молодший, згодом старший науковий співробітник Чернівецького відділу Інституту історії АН УРСР. Займався дослідженням історії України, Буковини, вивчав українсько-молдавські взаємини. Кандидатську дисертацію “Аграрні відносини на Буковині на початку ХХ ст. (1900–1914 рр.)” захистив у 1973 р. Невдовзі опублікував монографію про буковинське селянство, взяв участь у написанні колективних праць з історії Буковини, України, українсько-молдавських взаємозв'язків, низки наукових статей¹.

З 1978 р. В.М. Ботушанського обрано за конкурсом старшим викладачем, згодом – доцентом кафедри історії СРСР і УРСР Чернівецького державного університету. Упродовж 1990–2005 рр. – завідувач новоствореної кафедри історії України ЧДУ (з 2000 р. – Чернівецького національного університету). Докторську дисертацію “Сільське господарство Буковини у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.” захистив у 1996 р. У 1998 р. отримав вчене звання професора.

Василь Мефодієвич Ботушанський вважав і вважає основною ділянкою роботи навчання студентів, підготовку висококваліфікованих фахівців-істориків. У той же час він активно займався і займається науковими дослідженнями, передусім аграрними відносинами на Буковині. Найважливішою вважається монографія В. Ботушанського “Сільське господарство Буковини (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.”², у якій на численних джерелах здійснено глибокий історико-економічний аналіз цієї основної галузі господарства краю у пореформенний період. Сьогодні ця праця залишається найповнішим дослідженням з означеної проблематики. Автор, відштовхуючись від аграрної реформи 1848 р., об'єктивно з'ясував наслідки реформи для повсякденного життя українців Буковини, відзначив її прогресивне значення для усіх земель Габсбурзької імперії. Автор монографії зауважив, що у результаті певної інтенсифікації сільськогосподарського виробництва, зокрема використання сільськогосподарських машин і досконалого інвентарю, застосування штучних добрив і проведення меліоративних робіт, засівання полів кращими сортами насіння, загалом поліпшення агротехніки дещо підвищувалася врожайність і збільшувалися валові збори сільгоспкультур. Якщо у 1867–1876 рр. за середньорічною врожайністю Буковина серед 17 австрійських провінцій займала по пшениці 13-те місце, житу – 8-ме, ячменю – 12-те, вівсу – 9-те, то у 1903–1912 рр. – відповідно 4-те, 7-ме, 4-те, 2-ге³.

Завдяки певним селекційним заходам, довозу в край на розплід кращих порід худоби, птиці відповідно підвищувалася якість тваринницького стада, його продуктивність. Нала-

годжувалася промислова переробка сільгоспсировини, господарства втягувалися у ринкові відносини, поступово селяни з безправних панщанників стали вільними господарями.

Та постало й чимало проблем, особливо для селян, зазначає автор. Через опір великих землевласників (поміщиків) реформи тривалий час гальмувалися. Селян було наділено за викуп тільки тією землею, якою вони користувалися при панщинній системі. Її розміри для селянських родин були визначені у давнину феодалами на їх розсуд – для біологічного виживання своїх безплатних панщанників. За 1848–1910 рр. населення Буковини зросло в 1,8 раза⁴, а для більшості селянських родин колишні земельні наділи сильно скоротилися, відчувалось аграрне перенаселення. Потрібна була нова аграрна реформа з метою розширення селянського землеволодіння, приміром, за рахунок викупу у поміщиків частини землі, але влада на це не пішла.

Утримуючи майже половину земельної площі краю, нащадки колишніх феодалів і православний релігійний фонд фактично на основі колишнього феодального земельного права обмежували економічні можливості розвитку більшості селянських господарств (сучасною мовою – дрібного і середнього бізнесу), виштовхуючи значну частину “зайвої” робочої сили за межі краю, на еміграцію. Три чверті великих господарств здавалися в оренду. Великі орендарі не були впевнені у продовженні наступного строку оренди, тому далеко не всі поліпшували агротехніку, виснажували землю.

Деякі збанкрутілі поміщики продавали землю, але через брак капіталу їй могла купити незначна частина селян. Йдеться у книзі про зростаючу роль банківського кредиту у різних типах господарств. Загалом чимало прикладів і висновків означеної праці В. Ботушанського про аграрні перетворення тієї доби не втратили актуальності й понині.

Цілковим новим є дослідження вченого про сільську кооперацію Буковини¹ як самопомогу селянства, що набула форми різних об'єднань, спілок: кредитно-ощадних, споживчих, збутових, виробничих, які за національною приналежністю членів цих спілок об'єднувалися у крайові союзи. Підкреслено важливе значення сільської кооперації (понад 800 спілок) як у справі деякого поліпшення матеріального становища членів спілок, так і в їх самоорганізації, згуртуванні у досягненні своїх інтересів.

Про сільську кооперацію йдеться також у праці В.М. Ботушанського, присвяченій діяльності визначного діяча Буковини С. Смаль-Стоцького⁶. Учений підкреслив великі організаторські і пропагандистські зусилля знаного кооператора у створенні понад півтораєста українських кредитно-ощадних спілкових кас, десятків інших спілок, а також крайового кооперативного союзу “Селянська каса”.

Проблемі еміграції буковинців, передусім селян, В.М. Ботушанський почав приділяти увагу ще з 1975 р., а у 2009 р. він у співавторстві з Г.В. Чайкою опублікував спеціальну працю⁷, у якій подано широку картину цього складного, подекуди драматичного суспільного явища. У праці знайшли висвітлення: причини еміграції (важке економічне становище, втеча від служби у війську), види еміграції (заробіткові, сезонна континентальна, кількарічна заокеанська, переселенська в Канаду, США та ін.), райони виходу (в основному з північних повітів краю), соціальний і національний склад (переважно бідні і середньо заможні селяни, українці, а також румуни, представники інших національностей), сфера зайнятості (в абсолютній більшості важка фізична праця на шахтах, підприємствах, на будівництві, транспорті), рівень оплати праці (у 5–6 раз вищий, аніж у старому краї), використання заробленого (сплата боргів, податків, купівля предметів побуту, зрідка – землі, худоби, реманенту), облаштування життя на новій батьківщині (важке освоєння територій, поступове економічне піднесення, турбота про школу, церкву), зв'язки зі старим краєм (листування, пересилання коштів, рідко – відвідування), вплив еміграції в краї (зменшення безробіття, підвищення зарплати у найманих робітників, ширше використання машин, розширення політичного кругозору громадян, сміливіше обстоювання своїх прав, але – зменшення українців у національному складі населення краю, прояви денационалізації).

Певною мірою із сільським господарством краю пов'язана також праця В.М. Ботушанського, присвячена історії Буковинської православної церкви⁸, що вийшла друком 2012 р. У книзі перший розділ присвячений Буковинському православному релігійному фонду. Не

маючи аргументів проти самої церкви, автор вважає, що приналежність фонду чверті усієї території краю в умовах гострого селянського малоземелля і безземелля виглядала, м'яко кажучи, не по-християнськи. До того ж, далеко не всі прибутки фонду йшли на потреби церкви, освіти. Австрійський уряд тримав ці кошти у банках Відня під своїм контролем, а під час Першої світової війни безповоротно використав до 170 млн крон із цього фонду (приблизно 28-кратна вартість резиденції буковинських митрополитів у Чернівцях)⁹.

В інших розділах цієї книги автор висвітлив церковне будівництво, участь духовенства в антиалкогольній боротьбі; проблеми міжнаціональної толерантності у духовній сфері краю. При цьому автор піддав критиці провідні кола румунського духовенства Буковини, яке прагнуло використати церкву як знаряддя румунізації українського населення краю.

Інтереси буковинського селянства палко захищав на початку ХХ ст. відомий громадський і політичний діяч краю, згодом міністр праці у 4-х урядах УНР О. Безпалко, про що йдеться у відповідній праці В.М. Ботушанського (у співавторстві)¹⁰.

Хоча аграрна проблематика Буковини в історичних дослідженнях В.М. Ботушанського була тривалий час провідною, він, освоївши велику кількість німецькомовних та інших джерел австрійського періоду, істотно розширив тематику своїх наукових пошуків. Це дало йому можливість виступити організатором буковинознавчих досліджень. Як автор проєктів, науковий редактор, співавтор і керівник наукових колективів він забезпечив підготовку до друку таких багатосторінкових колективних монографій, як “Буковина: історичний нарис”¹¹, “Чернівецький університет 1875–1995. Сторінки історії”¹², “Буковина в контексті європейських міжнародних відносин”¹³, “Чернівці: історія і сучасність”¹⁴, “Вища педагогічна освіта і наука в Україні. Чернівецька область”¹⁵, “Факультет історії, політології та міжнародних відносин”¹⁶.

При цьому В.М. Ботушанському, як співавторові, довелося висвітлювати не лише добре відомі йому аграрні відносини, а й використати крім наявної літератури багатий власний запас джерел, щоб у відповідних розділах монографій належно показати розвиток ремесла, домашніх промислів, торгівлі, транспорту, банківської справи, освіти, охорони здоров'я, воєнних дій на території краю під час Першої світової війни та ін.

У написанні цих монографій брали участь десятки науковців, що потребувало від керівника наукових колективів певних організаційних зусиль. Нині ці книги є доброю основою для проведення занять з історії краю у школах і вищих навчальних закладах, краєзнавчої роботи, зрештою, здійснення патріотичного виховання молоді, заохочення студентів-істориків до дослідницьких пошуків.

В.М. Ботушанський як співредактор, член редколегій, рецензент, співупорядник причетний до появи таких фундаментальних обласних книг-меморіалів, як 3-томна “Книга пам'яті України. Чернівецька область” про загиблих буковинців у 1941–1945 рр., 3-томна книга “Реабілітовані історією. Чернівецька область” про репресованих визначних політичних, громадських та культурних діячів Чернівецької області та “Книга скорботи”, “Національна книга пам'яті жертв голодоморів 1932–1933, 1946–1947 років в Україні. Чернівецька область”, що вийшли друком, як і в інших областях України, за урядовими розпорядженнями.

Вчений опублікував окремі статті про голодомор в Україні 1932–1933 рр.,¹⁷ власні спогади про голод 1946–1947 рр.¹⁸, а також статті про поширення на Буковині творів Т.Г. Шевченка¹⁹, І.П. Котляревського²⁰. Виступив з полемічною статтею про небезпеку існування в умовах державності незалежності України, символіки тоталітарної доби, збереженні назв вулиць, площ, міст, селищ, сіл на честь колишніх комуністичних діячів. В.М. Ботушанський вважає, що ця символіка послужила додатковим фактором виступу сепаратистів у Криму і на Донбасі 2014–2015 рр.²¹.

У 2014 р. до 100-річчя початку Першої світової війни Василь Мефодійович видав збірник документів “Буковина в роки Першої світової війни”²², у 2015 р. – “Нариси з історії становлення і розвитку системи охорони здоров'я на Буковині у кінці ХVІІІ – на початку ХХ ст.”²³. Уже впродовж 19 років він є редактором збірника наукових праць “Питання історії України” кафедри історії України ЧНУ (вийшло друком 17 томів видання), членом редколегій низки інших збірників, “Буковинського журналу”, багатьох книг.

В.М. Ботушанський виступав і виступає на багатьох наукових конференціях різних рівнів, у тому числі за кордоном (в Австрії, Румунії, Польщі), продовжує брати участь в організації й виданні матеріалів 10-ти Буковинських історико-краєзнавчих конференцій, публікації трьох томів матеріалів V конгресу МАУ.

Усього за 48 років наукової діяльності В.М. Ботушанський опублікував близько 250 наукових праць, у тому числі понад 20 колективних й індивідуальних монографій, окремі статті вченого друкувалися за кордоном – в Австрії, Канаді, Латвії, Молдові, Польщі, Румунії.

Загалом його праці відзначаються конкретністю у висвітленні подій та явищ, аргументованістю та переконливістю доказів, науковістю узагальнень і висновків, подекуди прикладним значенням проблеми.

У такому ж серйозному ставленні до науки Василь Мефодієвич виховує і молодих науковців, аспірантів і здобувачів. Усього під його керівництвом захищено одну докторську і 15 кандидатських дисертацій. Нині В.М. Ботушанський – член двох спеціалізованих вчених рад із захисту докторських і кандидатських дисертацій зі спеціальностей “Історія України” і “Все-світня історія”.

Як і кожен гуманітарій вищої школи, В.М. Ботушанський – активний громадський діяч. Як член товариства “Знання”, Товариства охорони пам’яток історії і культури, Національної спілки журналістів України, Національної спілки краєзнавців України багато разів виступав з лекціями, бесідами в аудиторіях, на радіо і телебаченні, у пресі (надрукував до 120 газетних статей). Нині він є членом комісії зі сприяння книговидавні і членом краєзнавчої комісії при ОДА, членом міської топонімічної комісії (за його пропозиціями в Чернівцях змінено понад 50 назв вулиць тоталітарної доби), є редактором статей історичної частини “Зводу пам’яток історії і культури. Чернівецька область”.

Науково-педагогічна і громадська робота В.М. Ботушанського відзначена орденом “За заслуги” III ступеня²⁴, Почесною грамотою Кабінету міністрів України, знаком “Відмінник освіти України” МОН України, присвоєнням Національною спілкою краєзнавців України звання “Почесний краєзнавець України”. В.М. Ботушанський нагороджений медаллю “На славу Чернівців”, багатьма грамотами місцевих органів влади, Чернівецького університету, освітніх закладів і громадських організацій, дипломами переможця обласного конкурсу “Книга року”, обласною педагогічною премією імені Омеляна Поповича. Василь Мефодійович – академік Української академії історичних наук, почесний професор Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Попри поважний вік, у намірах ветерана нові цікаві публікації, підготовка молодих фахівців, науковців, участь у різних наукових і громадських проектах. Тож нехай щастить.

¹ Ботушанський В. М. Буковинська трудова еміграція в кінці XIX – на початку XX ст. / Василь Ботушанський // Історичні дослідження. Вітчизняна історія. – К. : Наук. думка, 1975. – Вип. 1; його ж: Становище і класова боротьба селянства Північної Буковини в період імперіалізму (1900–1914 рр.). – К. : Наук. думка, 1975. – 176 с.; його ж: Братское сотрудничество и взаимопомощь трудящихся Украинской ССР и Молдавской ССР в 60–80-е годы // Нерушимая дружба украинского и молдавского народов в период социализма. – К. : Наук. думка, 1980. – С. 232–354; його ж: Нариси з історії Північної Буковини / редкол.: Ф. Т. Шевченко (відп. ред.), В. М. Ботушанський, В. М. Курило, П. В. Михайлина, Є. С. Приходько, О. С. Романець (секретар). – К. : Наук. думка, 1980. – С. 120–146, 156–181, 213–220, 249–270.

² Ботушанський В. М. Сільське господарство Буковини (друга половина XIX – початок XX ст.) / Василь Ботушанський. – Чернівці : Золоті литаври, 2000. – 340 с.

³ Там само. – С. 75.

⁴ Там само. – С. 270.

⁵ Ботушанський В. Розвиток сільської кооперації на Буковині у 80-х рр. XIX – на початку XX ст. / Василь Ботушанський, Олег Ботушанський. – Чернівці : Зелена Буковина, 2002. – 260 с.

⁶ Ботушанський В. М. Степан Смаль-Стоцький – видатний діяч Буковини: штрихи до портрета / Василь Ботушанський. – Чернівці : Технодрук, 2010. – 68 с.

⁷ Ботушанський В. М. Еміграція з Буковини (60-ті рр. XIX – початок XX ст.) / Василь Ботушанський, Галина Чайка. – Чернівці : Технодрук, 2009. – 384 с.

- ⁸ Ботушанський В. М. Нариси з історії Православної церкви Буковини (кінець XVIII – початок XX ст.) / Василь Ботушанський. – Чернівці : Технодрук, 2012. – 166 с.
- ⁹ Там само. – С. 42.
- ¹⁰ Осип Безпалко – видатний український громадський і політичний діяч / Василь Ботушанський, Петро Брицький, Галина Чайка, Свгенія Юрійчук. – Чернівці, 2013. – 88 с.
- ¹¹ Буковина : історичний нарис / редкол.: С. С. Костишин (голова), В. М. Ботушанський (відп. ред.), О. В. Добржанський, Ю. І. Макар та ін. – Чернівці : Зелена Буковина, 1998. – 416 с.; с. 3–10, 74–66; 199–222; 307–325; 340–416.
- ¹² Чернівецький університет. 1875–1995. Сторінки історії / ред. рада: С. С. Костишин (голова), О. Е. Панчук (заст. голови), В. М. Ботушанський (відп. ред.) та ін. – Чернівці : Рута, 1995. – 205 с.; с. 3–42, 52–58, 101–117, 119–123, 175–205 (у співав.).
- ¹³ Буковина в контексті європейських міжнародних відносин (3 давніх часів до середини XX ст.) : [кол. монографія] / В. М. Ботушанський, С. М. Гакман, Ю. І. Макар та ін. ; за заг. ред. В. М. Ботушанського. – Чернівці : Рута, 2005. – 744 с.; с. 5–8, 169–245, 263–489, 644–741.
- ¹⁴ Чернівці : Історія і сучасність (Ювілейне видання до 600-річчя першої писемної згадки про місто) : [кол. монографія] / В. М. Ботушанський, С. В. Біленкова, О. В. Добржанський та ін. ; [за заг. ред. В. М. Ботушанського]. – Чернівці : Зелена Буковина, 2009. – 586 с.; с. 6–8, 79–154, 551–562, 567– 570, 583.
- ¹⁵ Вища педагогічна освіта і наука України : історія, сьогодення та перспективи розвитку. Чернівецька область / ред. рада: В. Г. Кремень, В. П. Андрущенко, Г. О. Нестеренко ; [редкол.: С. В. Мельничук, Т. В. Марусик, В. М. Ботушанський, М. Г. Іванчук] ; [за заг. ред. С. В. Мельничука] ; відп. ред. В. М. Ботушанський. – К. : Знання України. – 279 с.; с. 12–30, 80–104, 142–144.
- ¹⁶ Факультет історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича / [редкол.: В. М. Ботушанський, О. В. Добржанський та ін.]. – Чернівці : Наші книги, 2012. – 600 с.; с. 5–27, 46–66, 120–123, 432–460 (у співав.).
- ¹⁷ Ботушанський В. М. Голодомор 1932–1933 рр. – велика трагедія українського народу / Василь Ботушанський // Пам'яті жертв радянських голодоморів в Україні : матеріали наукової конференції (Чернівці, 24 вересня 1993 р.) / редкол.: В. М. Ботушанський (відп. редактор), В. Ф. Холодницький (секретар), П. І. Яценюк. – Чернівці : Рута, 1994; його ж. Ботушанський В. М., Чайка Г. В. Апогей антиселянської політики більшовицької влади // Національна книга пам'яті жертв голодоморів 1932–1933, 1946–1947 років. Чернівецька область : статті, спогади, документи, списки жертв голодоморів. – Чернівці : Зелена Буковина, 2008. – 1088 с. – С. 57–66.
- ¹⁸ Ботушанський В. М. Свідчення Ботушанського В. М. // Там само. – С. 542– 546.
- ¹⁹ Ботушанський В. М. З історії проведення Шевченківських днів на Буковині (початок XX ст.) / Василь Ботушанський // Матеріали V конгресу Міжнародної асоціації українців. Історія : зб. наук. статей. – Чернівці : Рута, 2004. – Ч. 2. – С. 291–294; його ж. Пропагування імені й творів Т. Г. Шевченка на Буковині (60-ті рр. XIX – початок XX ст.) / Василь Ботушанський, Олег Ботушанський // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. – Чернівці : Рута, 2010. – Вип. 514–515. – С. 26–28.
- ²⁰ Ботушанський В. М. Іван Котляревський і Буковина (середина XIX – початок XX ст.) (До 110-річчя встановлення йому пам'ятника у Полтаві) / Василь Ботушанський // Буковинський журнал. – 2014. – № 2 (92). – С. 164–174.
- ²¹ Ботушанський В. М. Небезпека збереження символів тоталітаризму в топонімії / Василь Ботушанський // Буковинський журнал. – 2015. – № 2 (96). – С. 70–82.
- ²² Буковина в роки Першої світової війни 1914–1918 рр. : Документи / упоряд., передм., комент., пер. з нім. та рос. мов В. М. Ботушанського. – Чернівці : Технодрук, 2014. – 356 с.
- ²³ Ботушанський В. М. На зорі боротьби за здорове й тривале життя : (Нариси з історії становлення і розвитку системи охорони здоров'я на Буковині в кінці XVIII – на початку XX ст.) / Василь Ботушанський, Оксана Гучко. – Чернівці : Чернівці. нац. ун-т, 2015. – 104 с.
- ²⁴ Указ Президента України від 20 листопада 2007 р. № 1123–2007 // Урядовий кур'єр. – 2007. – 5 грудня [Про нагородження В. Ботушанського орденом “За заслуги” III ступеня].